

LIETUVIŲ GRIAUSTINIO DIEVO TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

GRIAUSTINIO DIEVAS PERKŪNAS KAIP VIENAS RYŠKIAUSIŲ LIETUVIŲ MITOLOGIJOS PERSONAŽŲ NUO SENO DOMINO ISTORIKUS, ETNOGRAFUS, SENOSIOS RELIGIJOS TYRINĖTOJUS. Ankstyvieji istoriniai šaltiniai, kuriuose minimas Perkūno vardas, bus analizuojami sprendžiant šio dievo vaidmens panteone klausimą. Čia siekiama paliesti tik svarbiausius, reikšmingiausius Perkūno tyrinėjimus ir įvertinti juos moksliniu aspektu.

Dievas Perkūnas buvo įtrauktas į lietuvių mitologijos tyrinėjimo kontekstą jau XIX a. pirmoje pusėje. T. Narbutas veikale „Lietuvių tautos istorija“ (1835 m.) pateikdamas Perkūno charakteristiką teigia, kad šis dievas buvęs aukščiausiasis gamtos valdovas. Autorius mėgina paaiškinti griaustinio dievo atsiradimo priežastis, formavimosi procesą. Anot istoriko, žmogus, nujausdamas dievą savo širdyje, jo ieškojo ir išoriniame pasaulyje. Dievas išvelgtas gamtoje, jos reiškiniuose. Jis laikytas jų „kaltininku“. Žmogus garbinęs tą visų reiškinių valdytoją. Audros, kruša, žaibai, griausmai, sukeliama nesuprantamų dangaus jėgų, ypač traukė žmogaus dėmesį. Šių jėgų valdovu, pasak T. Narbuto, buvęs galingiausias dievas Perkūnas (117, p. 59). Istorikas pabrėžia atmosferinę griausmavaldžio funkciją: „visos oro permainos priklauso nuo Perkūno valios“ (117, p. 59). Todėl, kaip teigiama veikale, žemdirbiai jam buvo pamaldūs (117, p. 59). T. Narbutas aptaria senąsias lietuvių šventoves, tarp kurių viena svarbiausių buvusi šventovė Vilniuje, skirta Perkūnui. Pateikiamas šventovės aprašymas (remiamasi J.F. Rivijaus kronika), kuris per T. Narbuto veikalą paplito tarp kitų Lietuvos senovės tyrinėtojų (117, p. 208–210).

S. Stanevičius studijoje „Lietuvių mitologijos aiškinimas“ (apie 1838 m.) mini Perkūno ir amžinosios ugnies kultą (150, p. 268–269). Perkūną jis apibūdina kaip „kažkokią būtybę, svaicančią žaibus ir

griaudžiančią“ (150, p. 257–258). Rašydamas apie šventąsias vietas Lietuvoje ir Žemaitijoje, autorius išskiria senovišką namą Kaune, vadinamą Perkūno bažnyčia. Kritiškai vertindamas šio namo įvardijimą, jis konstatavo, kad toks pastato pavadinimas yra nesenas ir „neteisingas“, nes tasai namas negalėjo turėti ryšio nei su Perkūnu, nei su jam skirtais ritualais (150, p. 276–279).

Savotišką Perkūno interpretaciją pateikė S. Daukantas „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845 m.) (23, p. 488–496). Perkūnas čia laikomas pirmuoju šilumos įkūrėju, davusiu pradžią gyvybei ir nuleidusiu į pasaulį ugnį kaip žmogaus globėją (23, p. 488–489). Žodį *Perkūnas* S. Daukantas kildina nuo *perėti* ir paaiškina, kad šis dievas išperėjęs visa, kas yra regima šiame pasaulyje (23, p. 489). Tokia etimologija, be abejo, naivoka. Tačiau Perkūno siejimas su ugnimi yra pagrįstas ir patvirtintas mūsų tautosakos.

S. Daukantas pateikia gausybę Perkūno vardų, juos savaip paaiškina: „Vadino jį Žiubriu nuo žodžio žiburys, jog jis visam pasauliui žiubino. Vadino jį Praamžiu nuo žodžių pra ir amžius, beje, amžiaus neturinčiu arba be pradžios esančiu ir pačiu pirmuoju, kurio pradžia laiko nėra žinoma, tai yra be laiko. Vadino jį taip pat Aukštėju, arba Aukštuoju tėvu, nuo to, jog aukštai, beje, danguje, gyvenančiu. Vadino jį Visagysčiu, arba Gyveleičiu, arba Gyveleidžiu, nuo žodžių gyvas ir leisti, beje, visiems gyvybę duodančiu. Vadino jį taip pat Visgamtu, arba Vaisgamčiu, nuo žodžių vaisius ir gimdyti, beje, vaisių gimdančiu, arba gamtą veisiančiu. Vadino jį Aukopirmas nuo žodžių auka ir pirmas, kaip tas, kurį reikia visų pirma aukauti arba garbinti“ (23, p. 490). Ši Perkūno vardų eilė pratęsima dar daugeliu kitų. Tad S. Daukantas suteikė Perkūnui daugybę vardų ir funkcijų, manydamas, kad vėliau tie dievo „privalumai“ išsiskaidė ir buvo pramanyti nauji dievai (23, p. 493). Teoriškai toks dalykas, kai tam tikros dievo funkcijos pagrindu sukuriamas naujas dievas, įmanomas. Religijų istorijoje žinoma tokių atvejų. Tačiau S. Daukanto pateikta Perkūno vardų, komentuojamų kaip atskleidžiančių tam tikras jo savybes bei funkcijas, eilė, be abejo, yra pernelyg didelė. Be to, nepateikiama faktų, įrodančių, kad tie vardai tikrai priklausė Perkūnui.

XIX a. viduryje ir antroje pusėje dievo Perkūno problemą yra nagrinėję ir kiti lietuvių mitologijos bei religijos tyrinėtojai: J.J. Hanuschas (93, p. 105–108), A. Schleicheris (93, p. 227), M. Akelaitis (93, p. 243–244), E. Wolteris (93, p. 351), T.R. Grienbergeris (93, p. 442–449), A. Brückneris (93, p. 476–481), A. Botyrius (93, p. 249–265). Pastarąjį

autorių ir jo straipsnį „Pasakojimas apie lietuvių griausmavaldį Perkūną“ (1871 m.) reikėtų išskirti. A. Botyrius – filologas, domėjęsis tautosaka. Kilęs iš Suvalkijos (Triobiškių k.) jis tose apylinkėse pats rinko tautosaką ir buvo pasikvietęs į savąjį kraštą rusų mokslininkus V. Milerį ir F. Fortunatovą, kurie taip pat čia užrašinėjo žodinę liaudies kūrybą. A. Botyrius studijavo Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete, dar studentas būdamas ir parašė minėtąjį straipsnį apie Perkūną. Straipsnis iki šiol yra vertingas moksliniu požiūriu. Jo autorius atsiskleidė kaip plataus akiračio tyrinėtojas, turintis gerą mokslininko nuovoką. Esminiai Perkūno bruožai čia atskleidžiami indoeuropiečių tautų mitologijų – slavų, germanų, graikų, romėnų – kontekste. Pripažindamas šių tautų giminystę, A. Botyrius mano, kad ir griaustinio dievo ypatumai yra panašūs šiose tautose. Pateikdamas savąją Perkūno koncepciją, autorius teigia, kad griaustinio dievas – visų pirma šiurkščių jėgų tramdytojas (93, p. 249). Be to, jis yra debesų valdovas ir žemės derlingumo skatintojas (93, p. 249). Visa tai tyrinėtojas įrodo gausiais autentiškos tautosakos duomenimis. Aiškindamas Perkūno ryšį su medžiais, A. Botyrius išskiria ažuolą ir diemedį. Perkūno ir ažuolo sąsaja įrodyta gana įtikinamai, o Perkūno ir diemedžio ryšys šiek tiek kelia abejonių. Vienas pagrindinių argumentų, kuriuo remdamasis autorius teigia diemedį buvus skirtą Perkūnui, yra tas, kad žodis *diemedis* sudėtas iš žodžių *dievo medis*. Perkūnas, A. Botyriaus manymu, buvo vienintelis iš dievų, kuris galėjo būti vadinamas dievu ne priduriant jo tikrojo vardo (93, p. 265). Iš tiesų, kaip žinoma iš tautosakos, Perkūnas kartais būdavo įvardijamas vien tik *dievu*, tačiau žodis *dievas* vis dėlto galėjo turėti ir kitą reikšmę. A. Botyrius iš viso pernelyg iškelia griaustinio dievo vaidmenį lietuvių mitologijoje. Jis laiko Perkūną svarbiausiu lietuvių dievu (93, p. 264).

Nemaža dėmesio Perkūnui yra skyręs J. Basanavičius. Jo parengtuose pasakojamosios tautosakos rinkiniuose „Lietuviszkos pasakos“ (1898–1902 m.; BsLP), „Lietuviškos pasakos yvairios“ (1904–1905; BsLPY) įdėta sakmių apie Perkūno santykius su velniu. Dvi J. Basanavičiaus sudarytos tautosakos tekstų publikacijos ištisai skirtos vien tik minėtiems mitiniams personažams: „Fragmenta mithologiae: Perkunas – Velnias“ (1887 m.; BsFM), „Iš senovės lietuvių mitologijos“ (1926 m.; 9). Pastarajame darbe prieš skelbiamų sakmių, pasakų tekstus įdėtas J. Basanavičiaus įvadas apie senuosius lietuvių dievus. Labiausiai iš tų dievų išskirtas Perkūnas. Šį dievą autorius sieja su romėnų Jupiteriu, senovės indų Parjanya, tačiau įspėja, kad Perkūnas, skirtingai negu

romėnų Jupiteris, nebuvo Vyriausias Dievas (9, p. 585–586). Perkūnas, J. Basanavičiaus teigimu, buvo laikomas Dievo sūnumi, dievaičiu ir priklausė nuo Aukščiausiojo Dievo (9, p. 586). Paminimos Perkūnui skirtos šventovės bei šventvietės, tarp jų – Romovė Prūsijoje, vieta ant kalno Žemaitijoje prie Nevėžio ir šventovė Vilniuje, Šventaragio slėnyje (9, p. 589–590). J. Basanavičius taip pat atskleidžia būdinguosius Perkūno išvaizdos bruožus, aprašo atributus, šiam dievui skirtas apeigas (9, p. 590–592). Savo darbu „Iš lietuvių mitologijos“, kuriame pateikta bendriausia Perkūno ir kitų lietuvių dievų charakteristika ir įdėta folklorinės medžiagos apie Perkūną bei velnią, J. Basanavičius, kaip pažymėjo L. Sauka, sudomino šia tema kitus to meto tyrinėtojus (138, p. 877).

Tyrinėjant griaustinio dievą Perkūną, be abejo, daugiausia nusielpelnė žymus mūsų tautosakininkas J. Balys. Perkūno klausimas liečiamas daugelyje jo tyrinėjimų (3–5, 7), tačiau iš esmės tik šiam dievui bei jo santykiams su kitomis mitinėmis būtybėmis skirti du jo darbai: „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“ (1937 m.; 3) ir „Griaustinis ir velnias Baltoskandinavijos kraštų tautosakoje“ (1939 m.; 4). Pirmajame jų pateikiama įvairiopa medžiaga apie Perkūną: daugiausia tikėjimai, sakmės, taip pat ir kalbės, liaudies medicinos duomenys. Jie suklasifikuoti į tokias tematinės grupes: Perkūno kilmė; Perkūnas ir Elijas; Perkūno ir Dievo santykiai; Perkūno ir velnio santykiai; Kaip ir kur slepiasi velnias nuo Perkūno; Perkūno (griausmo) vardai ir kt. Išskirta 20 tokių temų. Pagal jas ir organizuojama visa minėtoji medžiaga apie Perkūną. Žinoma, pateikta tautosaka yra nevienodo senumo, tačiau svarbiausia, kad ji – autentiška. Galima suabejoti tik vienu kitu faktu. Tai prie kai kurių duomenų pažymi ir pats autorius (TD 3, Nr. 246, p. 163).

Antrajame J. Balio darbe – „Griaustinis ir velnias Baltoskandinavijos kraštų tautosakoje“ (4) skelbiama ne tik folklorinė medžiaga, bet ir daromos išvados apie tiriamą objektą, mėginama aiškintis mitinių personažų kilmė. Studiją apie griaustinį ir velnią J. Balys pradėjo rašyti 1933 m. Suomijoje. Tai – gana reikšmingas faktas. Suomiai tuomet garsėjo kaip istorinio-geografinio metodo propaguotojai. Šis metodas, o ir apskritai suomių mokslininkų tyrinėjimo tradicijos padarė nemažą įtaką J. Baliui. Tai atsispindi aptariamame tyrinėjime, kuriame kaip tik taikytas minėtas metodas.

Pagrindinis J. Balio lyginimų arealas – Pabaltijys ir Skandinavija, nes, jo teigimu, kaip tik tuose kraštuose šios tradicijos yra labai

populiarios. Tiesa, pateikiama ir vokiečių, slavų tautosakos (išverstos į lietuvių kalbą ar tik kūrinių anotacijų), bet kur kas mažiau. Panašumai įvairių tautų sakmėse apie griaustinio dievą ir jo priešininką, kaip aiškina J. Balys, galėjo atsirasti dėl maždaug vienodos žmogaus psichinės struktūros arba skolinantis. Mitologijoje esą galima spręsti apie skolinimąsi tik iš mitinių idėjų komplikuotesnių formų, iš taisyklingai pasikartojančių tų pačių motyvų kombinacijų (4, p. 197). Mito komplikuotumas ar paprastumas J. Baliui yra esminiai kriterijai nustatant jo senumą. Kuo mitas paprastesnis ir vaizdesnis, kuo jis daugiau reflektuoja gamtos išpūdžius, tuo jis archajiškesnis (4, p. 198). „Tikėjimai, kad griausmas yra galingas supykusios dievystės balsas, kad žaibas yra jos ginklas, kad audros metu krinta iš debesų kokie nors šūviai-akmenys, pridera kaip tik tokiems primityviausiems ir betarpiškai su gamtos reiškiniams susijusiems įsivaizdavimams...“ (4, p. 198). Vis dėlto šie J. Balio deklaruojami mito senumo nustatymo kriterijai yra pernelyg neapibrėžti ir nepakankami. Remiantis vien tik tokiais kriterijais, norom nenorom gali pasireikšti tyrinėtojo subjektyvumas. To neišvengia ir J. Balys, siekdamas nustatyti vieno ar kito mito elemento „primityviškumą“ ar ir viso sakmės tipo kilmę bei senumą. Sakysim, sakmes apie Perkūną, medžiojantį velnią, tyrinėtojas laiko labai „jaunomis“, turinčiomis daug ryškių krikščioniškosios pasaulėžiūros bruožų. Pastarojo fakto, aišku, nenuneigsi, bet dėl „jaunumo“ galima būtų pagrįstai suabejoti, pasiremiant ne tik nagrinėjama medžiaga, bet ir tuos dalykus išsamiai tyrinėjusiais autoriais (172, 217).

J. Balys daro išvadas ir apie svarbiausių mitinių personažų geografinį paplitimą, jų atsiradimo vietą ir amžių. Autorius konstatuoja, kad tikėjimai apie griausmo dievo ir demonų nesantaiką ypač paplitę šiaurės Europoje – Skandinavijoje (4, p. 200). Šio krašto liaudies tradicijos galėjo veikti ir Lietuvą (4, p. 202). Tačiau, kaip teigia J. Balys, ne visi aptariamoms tematikoms tyrinėjimai, paplitę Europoje, gali būti kildinami iš Skandinavijos. Pietų ir Vidurio Europos sakmės turėjo remtis koku nors bendru trečiu šaltiniu. Kur šio bendro šaltinio tėviškė, J. Balys tik samprotauja – gal Indija, o gal Mezopotamija, – palikdamas klausimą neišspręstą. Kai kurios J. Balio išvados dėl jas pagrindžiančių duomenų stokos atrodo ne visai įtikimos ir jau senstelėjusios (sakysim, kad velnias yra vėlyvos kilmės mitinis personažas) (4, p. 100, 200). Tai jau paneigė N. Vėliaus išsamus šios mitinės būtybės tyrinėjimas (172). Tačiau šias išvadas J. Balys pateikia kaip hipotetines prielaidas. Mokslininkas tikisi, kad daugelis jo studijoje neišspręstų problemų,

neaiškių jam paslapčių bus atskleistos, kai ateity šiuos klausimus nuodugniai nagrinėti imsis kiti tyrinėtojai¹.

Žymus kalbininkas P. Skardžius yra parašęs straipsnį „Dievas ir Perkūnas“ (1963 m.; 147). Pirmoji straipsnio dalis – apie Dievą, tai yra vyriausiu panteone laikomą Dangaus Dievą, antroji – apie Perkūną. Straipsnyje nemaža vietos skiriama *Perkūno* etimologijai. P. Skardžiaus argumentai, sprendžiant šią problemą, atrodo pakankamai svarūs. P. Skardžius paliečia ir kitas su Perkūnu susijusias temas – kai kurių Perkūno vardų kilmę bei prasmę, Perkūno ir Dangaus Dievo santykį. P. Skardžius teigia, kad pirminė Dangaus Dievo reikšmė buvusi daug senesnė ir platesnė negu audros dievo (147, p. 317). Kadaisė Dangaus Dievui buvo priskiriama visa antgamtinė galia. Jis valdė pasaulio bei gamtos reiškinius, tarp jų ir griausmą. Ši dievybė taip pat žiūrėjo teisybės ir tvarkos, persekiojo piktąsias dvasias ir baudė nusikaltėlius. Tuo tarpu Perkūnas, anot P. Skardžiaus, tokios visuotinės galios neturėjęs: savo veikla pasireikšdamas metuose tik ribotą, trumpesnę laiką, jis senovėj buvo laikomas viena „danginės dievybės dalimi“. Remdamasis tokiais samprotavimais, P. Skardžius daro išvadą, kad Perkūnas iš pradžių yra buvęs „visuminio dangaus dievo dalis“ ir tik ilgainiui jis pradėjęs reikštis kaip atskiras dievas. Tačiau, priduria P. Skardžius, šiai Perkūno reikšmės raidai pavaizduoti trūksta tiek kalbinių, tiek tautosakinių duomenų, taip pat ir istorinių šaltinių paliudijimo (147, p. 317).

M. Gimbutienė dievo Perkūno problemą yra aptarusi ne viename savo darbu (40, 42, 43). Specialiai griaustinio dievui skirtas jos straipsnis, parašytas anglų kalba: „Perkūnas/Perun: baltų ir slavų griaustinio dievas“ (1973 m.; 40). Pagrindiniai šio straipsnio teiginiai pakartojami 1989 m. „Moksle ir gyvenime“ išspausdintos apybraižos skyriuje „Perkūnas“ (43, Nr. 9). Jie čia ir bus išdėstyti.

Išeities taškas M. Gimbutienei interpretuojant Perkūną yra jos bendroji lietuvių mitologijos koncepcija. Mokslininkės teigimu, lietuvių mitologija susidedanti iš dviejų sluoksnių: senojo, siekiančio „Europos proistorės priešindoeuropinius laikus“ (3000–2500 m. pr. Kr.), ir naujesnio – indoeuropiečių kilmės. Pirmasis sluoksnis atskleidžia matricentrinę, matrilinearinę kultūrą, susijusią su žemės garbinimu, antrasis sluoksnis reprezentuoja patricentrinę kultūrą, kurioje svarbiausi

¹ Čia liko nepaliesti kai kurie svarbūs klausimai, liečiantys Perkūno vietą panteone, santykį su Aukščiausiu Dievu. J. Balio pažiūros į tai bus išdėstytos vėliau, kituose skyriuose. Vengiant pasikartojimų ne visos aptariamų tyrinėtojų mintys bus atskleistos šioje apžvalgoje.

dangaus dievai ir mitinės būtybės (42, p. 151, 161; 43, Nr. 2, p. 34). Perkūnas, aišku, priskiriamas naujesniam – indoeuropietiškam panteonui, kurį sudaro vyriškieji dievai (42, p. 167). Minėtame straipsnyje „Perkūnas/Perun...“ M. Gimbutienė aptaria šio dievo vardus, funkcijas, išvaizdą, atributus, gretindama, kaip tai atsispindi baltų ir slavų mitologijose. Dažniausiai tai – įprastiniai, tautosakoje neretai aptinkami apibūdinimai. Tik vieną kitą teiginį, prielaidą reikėtų išskirti ir pasvarstyti.

Anot M. Gimbutienės, viena pagrindinių Perkūno funkcijų yra susijusi su vaisingumu. Įgijęs šiam dievui būdingus jaučio ar ožio pavidalus, Perkūnas barstąs sėklą, kitaip tariant – lietumi apvaisinąs Žemę (40, p. 470). Autorė teigia, kad tai rodančios mįslės, ir pateikia keletą pavyzdžių, kuriuose Perkūnas ar griaustinis vaizduojami kaip jautis ar ožys: „Už trijų kalnų bulius baubia“. „Eina jautis baubdamas, dangų ragais rėždamas“. „Eina ožys rėkdamas, ragu dangų drėksdamas“. Tačiau nė vienoje iš šių mįslių neužsimenama apie jaučio ar ožio apvaisinančiąją galią. Interpretavimas lietaus kaip griaustinio dievo sėklų, apvaisinančių žemę, vis dėlto čia nėra pakankamai pagrįstas.

Apibūdinusi Perkūną kaip barstantįjį sėklas, mokslininkė remiasi šia teze ir toliau. Pasak M. Gimbutienės, Perkūno vaisingumo galiomis pasižymi kai kurie paukščiai, visų pirma balandis/karvelis (40, p. 472; 43, Nr. 9, p. 32). Autorė cituoja dainą apie du pilkus karvelius, nešančius ažuolo sėkleles; benešant sėklos iškrito ir užaugo du ažuolėliai, nuo kurių krito aukso rasa. Teigiama, kad stebuklingoji rasa – didelė palaima, tai – „Perkūno ir Žemės susijungimas“ (43, Nr. 9, p. 32). Atrodytų, kad per toli nueita interpretuojant šią dainą. Nors vėliau autorė pateikia duomenų, kurie, jos manymu, iliustruoja semantinį balandžio, gilės ir baladojančio griaustinio dievo ryšį¹, jie nesutvirtina ir nepateisina Perkūno siejimo ir net tapatinimo su balandžiu, o ažuolo (kurį pasėjo balandis) rasos aiškinimo – kaip Perkūno ir žemės susijungimo.

Įdomios hipotezės apie Perkūną iškeliomos A.J. Greimo darbuose. Veikale „Tautos atminties beieškant“ (1990 m.; 47) autorius išskiria

¹ M. Gimbutienė aiškina, kad *gilė* graikiškai – *balanos*, giminiškas žodis lietuvių *balandžiui*. Lotyniškai *inglans*, glandas, reiškia Jupiterio/Dzeuso gilė. Lietuvių *gilė*, *gilelė* taip pat reiškia glandą, lotyniškai *glandula* 'testicle', 'midaus saldumo'. Žodžio *gilendra* reikšmės – vaisingumas, vešlumas, geras derlius ir laimė. Sakoma: „Šimet gilendra gera ant miško“, t.y. daug gilių, riešutų, grybų, uogų. Kita vertus, *balandis* giminiuojasi su žodžiais *balanduoti*, *baladotis*, *baldyti* 'dundėti, daryti triukšmą'. Klausama: „Kas ten dunda, kas ten balanduoja?“ Semantinis balandžio, gilės ir baladojančio (balanduojančio) Dundulio ryšys esąs labai aiškus. Balandžio pajėgumas prokreacijos srityje atitkęs Perkūno funkcijas (43, Nr. 9, p. 32).

specifinę šio dievo veiklos sritį, pavadindamas ją „Pavasarinis Perkūnas“, ir analizuoja Perkūno santykį su dievu Pergrubiu, išvelgdamas tarp jų kai kurių panašumų, ypač atliekamų funkcijų srityje (47, p. 453–454)¹. Autorius remiasi M. Strykowski veikale pateikiamu Pergrubio šventės aprašymu. Šios šventės metu būdavo sakomos maldos ne tik Pergrubiui, bet ir Perkūnui, taip pat kitiems dievams (47, p. 455, 458). A.J. Greimas pažymi, kad Perkūnas ir Pergrubis – su pavasariu glaudžiai susiję dievai, kad abu jie skatina augalus žaliuoti (47, p. 455). Be to, A.J. Greimas išvelgia Perkūno ryšį su šv. Jurgiu bei jam skirta Jurginių švente. Mat šv. Jurgis, kaip ir pavasarinis Perkūnas bei Pergrubis, sujudina žemę, atidaro ją naujam gyvenimui (47, p. 456). Beje, visi šie mitiniai personažai prisimenami panašiu laiku – ypač apie Jurgines. Šv. Jurgį A.J. Greimas traktuoja kaip Pergrubio krikščioniškąjį substitutą (47, p. 457). Šios analogijos tarp Perkūno, Pergrubio ir šv. Jurgio išties išvalgiai A.J. Greimo pastebėtos ir jos šiame tyrinėjime bus nagrinėjamos detaliau.

Viena A.J. Greimo interpretacija, liečianti Perkūną, kelia kai kurių abejonių. Tai aiškinimas, kad Perkūno garbei būdavo švenčiama ledų diena (47, p. 463). A.J. Greimas ledų diena laiko paskutinę Kalėdų, Velykų, Sekminių švenčių dieną (47, p. 461). Tomis dienomis žmonės meldavosi, kad Dievas apsaugotų javus nuo ledų (47, p. 461). Autorius teigia, kad ledų diena, minima balandžio 26 d., t.y. trims dienoms praėjus po Jurginių (23 balandžio), gali būti laikoma savotišku Jurginių atkartojimu (47, p. 462). Be abejo, čia turima galvoje ledų diena po Velykų. Tačiau Velykos juk – kilnojama šventė, švenčiama pirmąjį sekmadienį po pavasario lygiadienio, taigi tarp kovo 21 ir balandžio 25. Todėl ledų dieną laikyti Jurginių atkartojimu kažin ar yra pagrindo. Iš viso ledų dienos sąsajos su Perkūnu čia įrodytos nepapankamai.

Tiek M. Gimbutienė, tiek A. J. Greimas, nors ir iškeldavo įdomių idėjų, pasiūlydavo drąsių hipotezių, tačiau, būdami toli nuo Lietuvos ir negalėdami disponuoti visais svarbiausiais tautosakos šaltiniais, kartais pasiremdavo tik vienu kitu faktu. Todėl kai kurios jų prielaidos, grindžiamos negausiais duomenimis, atrodo nelabai įtikinamos.

N. Vėliaus knygoje „Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis“ (1987 m.; 172) detalai išnagrinėtas griaustinio dievo priešininkas velnias, viena būdingiausių lietuvių mitinių būtybių. Tyrinėjimu

¹ A.J. Greimas vartoja teonimą *Pergrubis*. Kiti lietuvių mitologijos tyrinėtojai šį dievą dažniau vadina *Pergrubriumi* (93, p. 565). Istorijos šaltiniuose aptinkami įvairūs aptariamo teonimo variantai: *Pergrubrius*, *Pergrubios*, *Pergubrius*, *Pergrubis* ir kt.

teko remtis, visų pirma siekiant suvokti Perkūno antagonistų prigimtį bei pobūdį.

Minėtoje knygoje N. Vėlius taip pat gana daug dėmesio skyrė tautosakai, kurioje atsiskleidžia velnio santykiai su Perkūnu. Remiamasi ne tik sakmėmis, tikėjimais, bet ir pasakomis, smulkiąja tautosaka. Aiškindamas Perkūno ir velnio nesantaikos priežastį, autorius teigia, kad viena jų gali būti siejama su trečia mitine būtybe – Dievu. Pateikiama tikėjimų pavyzdžių, kuriuose Perkūnas kvalifikuojamas kaip Dievo tarnas, pasiuntinys, priklausęs nuo Dievo valios. N. Vėliaus nuomone, nebūtinai šie tikėjimai gali būti suvokiami kaip krikščionybės poveikio pasekmė. Juose esą galima ieškoti ir senesnio, ikikrikščioniško galvojimo žymių, atsimenant, kad senojoje lietuvių religijoje Perkūnas buvo įsivaizduojamas Dievo sūnum (vadinamas dievaičiu) ir buvo žemesnio rango negu pats šviesos, dangaus skliauto dievas (172, p. 127). Iš tiesų kai kurie istorikai, etnografai (M. Pretorijus, J.A. Brandas), pateikdami Perkūno apibūdinimą *dievaitis*, paaiškina šio žodžio prasmę kaip Dievo sūnaus. Tačiau žodis *dievaitis* gali būti suvokiamas ir kita prasme – kaip maloninė žodžio forma (147, Nr. 7, p. 316). Be to, kartais Perkūnas įvardijamas ir kaip Senas Tėvas, Tėtis (BsFM, p. 178; KlvK, p. 111). Dėl to nėra vienareikšmiško atsakymo, kaip buvo suvokiamas Perkūnas – kaip Dievo sūnus, jo pavaldinys, ar kaip Senas Tėvas, greičiau jau pretenduojantis į Vyriausiojo Dievo sampratą.

Nurodydamas, kuo Perkūno – velnio kovos mitas atitinka V. Ivanovo ir V. Toporovo rekonstruojamą modelį, kuriame kaip griaustinio priešininkė figūruoja gyvatė (217, p. 5), N. Vėlius pateikia svarbių duomenų, atskleidžiančių, kad velnias yra gyvatei artima būtybė, o kartais net ir įsivaizduojamas kaip gyvatė arba žaltys (172, p. 135–138). Mokslininko manymu, „velnio vaizdinys, koks jis yra lietuvių tautosakoje, tam tikru mastu susiformavo iš archajiškesnio gyvatės vaizdinio, transformuoto ir papildyto naujais bruožais“ (172, p. 137).

Išanalizavęs įvairias Perkūno ir velnio konflikto apraiškas, N. Vėlius daro išvadą, kad lietuviškos medžiagos gausumas ir įvairumas rodo tradicijos apie velnio ir Perkūno santykius tvirtumą, ryšį su senąja liaudies pasaulėjauta. Priešingai negu J. Balys, laikęs lietuvių sakmes apie griaustinio dievą ir jo priešininką nesenomis, N. Vėlius konstatuoja, kad nors tie kūriniai ir patyrė krikščionybės poveikį, vis dėlto jie pasižymi dideliu archajiškumu (172, p. 133).

Mito apie griaustinio dievą senumą pripažįsta ir žymūs rusų mokslininkai V. Ivanovas bei V. Toporovas. Šis mitas jų analizuojamas

knygoje „Tyrinėjimai iš slavų senienų srities“ (1974 m.; 217). Autoriai teigia, kad mitas apie audros dievą slavų tradicijoje yra paveldėtas iš indoeuropiečių (217, p. 4). Tyrinėjime daugiausia remiamasi rytų slavų, ypač baltarusių, tautosakos, istorinių šaltinių duomenimis. Tačiau didelis dėmesys skiriamas ir lietuvių medžiagai apie griaustinio dievą, kadangi baltarusių tradicija su lietuvių yra glaudžiai susijusi (tam tikroje teritorijoje pastebėti kultūriniai ir kalbiniai kontaktai, užsimezge senų senovėje ir tebesitęsiantys iki šiol). Todėl rekonstruojant mitą apie griaustinio dievą, kaip pažymi autoriai, daugiausia orientuotasi į baltarusių ir lietuvių tradicijas (217, p. 4). Remiantis baltarusių, kitų rytų slavų bei baltų tekstais, atkuriamą tokia mito apie audros dievą schema:

A. Audros Dievas yra *viršuje* – ant kalno, danguje (kur kartu su juo yra Saulė ir Mėnuo), prie tridaliao pasaulio medžio, orientuoto į keturias pasaulio puses, *viršūnės*.

B. Gyvatė yra *apačioje*, prie tridaliao pasaulio medžio šaknų, ant juodos vilnos.

C. Gyvatė pavagia galvijus (ir slepia juos urve už uolos). Audros dievas sudaužo uolą, išlaisvina galvijus (arba žmones).

D. Gyvatė slepiasi iš eilės po įvairiomis gyvomis būtybėmis arba pasiverčia jomis (žmogumi, arkliu, karve ir kt.); gyvatė slepiasi po medžiu arba po akmeniu.

E. Audros dievas ant arklio arba vežime savo ginklu (*kūju-žaidu*) trenkia į medį, sudegindamas jį, arba į akmenį, jį perskeldamas.

F. Po audros dievo pergalės kovoje su gyvate atsiranda vanduo (lyja lietus); gyvatė pasislepia žemės vandenyse (217, p. 5).

Tolesne analize ir mėginama rekonstruoti mitą pagal šią schemą. Nagrinėjama erdvė, su kuria siejasi audros dievas, šio dievo vardai, atributai, pati audros dievo dvikova su priešininku, tos kovos pasekmės; taip pat su mitu susiję ritualai, mito herojų transformacijos. Tai – išties išsamus ir įdomus tyrinėjimas, paremtas gausybe medžiagos, įvairių tautų tradicijų paralelėmis.

Neįprastu aspektu Perkūnas interpretuojamas G. Beresnevičiaus knygoje „Dausos“ (1990 m.), skirtoje pomirtinio gyvenimo sampratai senojoje lietuvių pasaulėžiūroje (10, p. 199). Autoriaus teigimu, dievas Perkūnas, be kitų jam priklausiusių sričių, galėjo valdyti ir senovės lietuvių pomirtinį pasaulį. Rimčiausiu tai patvirtinančiu argumentu G. Beresnevičius laiko maldeles Mėnuliui, kuriose minima Perkūno karalystė (10, p. 175–176). Į šią karalystę galėdavę patekti Perkūno

nutrenkti žmonės. Tuo remdamasis tyrinėtojas įspėja, kad Perkūnas galėjo valdyti tam tikrą išskirtiniais bruožais pasižyminčių mirusiųjų sluoksnį. Apie Perkūno valdomo pomirtinio pasaulio specifiką pažymima dar tai, kad Perkūno pomirtinis pasaulis galėjęs būti „padangėse“, kadangi čia paprastai reziduoja patsai griaustinio dievas (10, p. 177–178). Be to, autorius Perkūną bando gretinti su Šventaragio legendose minimu teisėju, pomirtinio pasaulio valdovu, gyvenančiu „ant kalno“. Mat Perkūnas neretai taip pat siejamas su kalnu (10, p. 178). Dar glaudesnę ryšį Šventaragio legendos su Perkūnu G. Beresnevičius pastebėjo savo knygoje „Baltų religinės reformos“ (1995 m.; 11). Autorius rašo, kad vargu ar Šventaragis įsteigė „naują“ panteoną, tačiau daugmaž patikimai galima spėti, kad jame ryškėjo dangiškieji dievai, kurių pagrindinis buvo Perkūnas (11, p. 161). Tai išties dėmesio vertos idėjos. Gaila tik, kad palyginti nedaug jas pagrindžiančios medžiagos. Matyt, tai suvokia ir patsai G. Beresnevičius, užsimindamas dar savo pirmojoje knygoje, kad Perkūno klausimas labai subtilus ir kad pateikti galutinių sprendimų nesiekama (10, p. 178).

Apžvelgtuose senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėjimuose Perkūnas būdavo apibūdinamas kaip pagrindinis ar vienas svarbiausių dievų. Vienuose jų charakterizuoti bendriausi šio dievo bruožai, kituose į Perkūną bandyta pažvelgti vienu ar kitu aspektu. Tačiau išsamių lietuvių audros dievo kilmės, pobūdžio, funkcijų studijų iki šiol nebuvo atlikta. Gal dėl to kai kurių tyrinėtojų darbuose būdavo suabsoliutinamas tai vienas, tai kitas jo bruožas ar viena kuri šio dievo funkcija. Perkūno vaizdinys yra daugiaplanis, įvairialypis. Šis dievas pasižymi polifunkcionalumu. Dėl to siekiant atkurti kiek galint visapusiškesnį griaustinio dievo vaizdinį, ir užsibrėžta atlikti nuodugnų tyrinėjimą. Be to, aptartuose tyrinėjimuose pasigesta Perkūno esmės atskleidimo religiniu aspektu, kas yra ypač svarbu, siekiant suvokti tokio reikšmingo mitinio personažo prasmę. Tą spragą šiame darbe taip pat norima užpildyti.